HET SPUIHUIS & HET MOLENHUIS

GESCHIEDENIS

Molen(s) op de Dijle in het begin van de 14de eeuw

Eeuwenlang zorgden wind- en watermolens voor de energiebehoefte van de mens. Vandaag zijn ze bijna volledig uit het stadsbeeld verdwenen. Van het ooit zo indrukwekkende watermolencomplex aan de Zandpoortvest resten momenteel **nog maar enkele onderdelen**.

De geschiedenis van het watermolencomplex gaat terug tot de 14de eeuw, een grote bloeiperiode voor stad Mechelen. Economische welstand, vooral te danken aan de lakennijverheid, ging gepaard met een bevolkingstoename en een fikse stadsontwikkeling. Op de overgang van de 13de naar de 14de eeuw kreeg Mechelen een nieuwe (definitieve) stadsomwalling, die samenvalt met de huidige ringweg. Tijdens deze periode, in 1304, gaf de prins-bisschop van Luik toestemming om de eerste Mechelse watermolen op te richten. Die verrees op de plek waar de Dijle de nieuwe stadsmuren en stadsgrachten kruiste.

Deze plek was uiterst geschikt voor een watermolen. De grote Melaanvliet vloeide daar in de Dijle en men kon gebruikmaken van het hoogteverschil met de lager gelegen oever achter de huidige Hanswijkkerk.

Nog enkele onderdelen verwijzen naar het omvangrijke molencomplex van weleer. Centraal op de kaaimuren prijkt nog het houten spuihuis van de 'grote sluis' die de waterstand van de molens regelde. Links hiervan ligt 'het Molenhuis', een gebouw in traditionele bak- en zandsteenstijl waarin lange tijd een volmolen was ondergebracht. Circa 1915 werd dat omgebouwd tot een woonhuis.

Molencomplex op de kruising van de stadsomwalling en de stadsgrachten

Het molencomplex groeide uit tot een omvangrijk geheel. De 'Chronijk van Mechelen' van Rombout Gootens (*1684 - †1748) verhaalt hoe rond 1470 het 'gat van de watermolen' werd voltooid. Hij bedoelde waarschijnlijk de voltooiing van de centrale sluisopening (het 'gat') in de kaaimuren. Vanuit een houten constructie boven deze sluisopening - het spuihuis - kon een groot schot op- en neergelaten worden om de waterdoorvoer te regelen. Zo werd het water voldoende opgestuwd om meerdere raderen aan te drijven. Op de Melaan bevond zich een kleinere sluis met een afzonderlijk waterrad, die vermoedelijk in een latere periode werd toegevoegd.

Het 'gat van de watermolen' was breed genoeg om binnenschepen toe te laten. Om ongewenste vaartuigen tegen te houden, kon er vanuit het 'kettingenhuis' een ijzeren ketting over de Dijle gespannen worden. Met het oog op stadsverdediging kon men het omliggende gebied twee uur onder water zetten door de 'grote sluis' te sluiten.

Elk van de zeven spuigaten in de kaaimuren - momenteel zijn er nog vijf zichtbaar - gaf uit op een afzonderlijk rad dat telkens een eigen mechanisme aandreef. Deze mechanismen kenden een uiteenlopend gebruik. De vier waterraderen aan de vestzijde van het spuihuis vermaalden eeuwenlang granen. Aan de stadszijde was er tot in de 19de eeuw een schorsmolen actief. Die verschaftte de huidenvetters vermalen eikenschors om dierenhuiden tot leer te verwerken. De opgewekte waterkracht werd ook gebruikt om circa zestien pompen aan te drijven die het water van de Dijle naar de grachten van de stadsomwalling pompten. Daarnaast werd de opgewekte energie aangewend om hout te zagen, olie te persen en laken te vollen.

De molenmechanismen werden voortdurend aangepast of omgebouwd voor een andere functie. Economische overwegingen, technische ontwikkelingen en de vele molenbranden vormden een aanleiding om de mechanismen aan te passen. Precies door deze voortdurende verbouwingen is het moeilijk te bepalen wanneer de kern van het huidige 'Molenhuis', dat tot in de 19de eeuw nog deels gebruikt werd als volmolen, tot stand kwam.

Carte figurative de la ville et environs de Malines, gegraveerd door Joseph Hunin uit ca. 1800 geeft aan dat het watermolen-complex zich bevond op de **kruising van de stadsomwalling en de stadsgrachten**. Op die plek vloeit ook de grote Melaanvliet in de Dijle.

Een pentekening van P.F. De Noter uit 1809 toont de **verstrengeling van het watermolencomplex met de stadsomwalling**. Via een stadsmuur was de poort verbonden met het watermolencomplex en het 'kettingenhuis'. Het molencomplex omvat o.a. de grote sluis, volmolens, slagmolens, graanmolens, smoutmolen, schorsmolen, de voormalige kanonboorderij...

Wisselende molenmechanismen doorheen de tijd

In 1526 kreeg Jan van Werchtere de toestemming om een nieuw waterrad te plaatsen in de buurt van de korenmolen. Slaagde hij hierin, dan mocht hij het spuigat en bijbehorend groot waterrad van de schorsmolen gebruiken om een volmolen aan te drijven. Zo'n molen was van groot belang voor de lakenindustrie. De opgewekte energie kon de houten stampers aandrijven die urenlang op stukken geweven stof sloegen om de weefselstructuur vaster te maken.

Jan van Werchtere mocht deze volmolen oprichten op een 'cleyn plaetse' langs de schorsmolen, grenzend aan het domein van Pitzemburg. Het is dus mogelijk dat de kern van het huidige 'Molenhuis' toen werd opgetrokken. Maar het is ook mogelijk dat dit gebouw pas rond 1666 tot stand kwam, toen molenbouwer Gedion Stroobant de toestemming kreeg om op de plek van de oude schorsmolen een tweede volmolen op te trekken.

De nog aanwezige historische elementen van 'het Molenhuis', dat talrijke malen werd herbouwd en circa 1915 en 1947 zwaar werd 'gerestaureerd', bieden evenmin uitsluitsel. Zowel de geveldelen in traditionele bak- en zandsteenstijl als het robuuste hang- en sluitwerk van de poorten in de noordgevel, en de zware opgeklampte deur, kunnen stilistisch in de 16de of de 17de eeuw geplaatst worden.

Dat het watermolencomplex nog lange tijd een belangrijke economische rol vervulde, staat wel vast. In de 18de eeuw werd er tegen de graanmolens zelfs een groot bijkomend rad geplaatst om in de naastgelegen 'kanonboorderij' kanonlopen te fabriceren.

Mechanische aandrijving in de 19de eeuw

In de tweede helft van de 19de eeuw daalde het belang van de watermolens door de geleidelijke overschakeling op mechanische aandrijving. Circa 1869 werden de graanmolens aan de vestzijde van het spuihuis verkocht aan een zekere Ceulemans, een industrieel uit Court-Saint-Etienne. Op de plek van de oude graanmolens en de naastgelegen 'kanonboorderij' groeiden de **'Bloemmolens De Bondtridder'** uit tot een indrukwekkend industrieel complex voor de grootschalige productie van witte tarwebloem. In 1975 werd dit afgebroken.

De molens werden tijdens de 19de eeuw vaak geteisterd door branden. Na een brand in 1824 moesten de volmolen - het huidige 'Molenhuis' - en de naastgelegen schorsmolen heropgebouwd worden. En na een brand in 1884 moest ook het spuihuis hersteld worden.

De doodsteek voor de watermolens kwam er op de overgang naar de 20ste eeuw. Tot op dat moment werden delen van de Mechelse binnenstad regelmatig overspoeld door de Dijle die buiten haar oevers trad. Om daar een eind aan te maken, liet het Mechelse stadsbestuur tussen 1890 en 1907 grootscheepse waterwerken uitvoeren. Door de bouw van twee sluizen en de aanleg van de 'Afleidingsdijle' op een gedeelte van de oude stadsgracht, kon het water van de Dijle met een boog rond de binnenstad lopen. Hierdoor werd de Binnendijle een stilstaand water. Door deze ingreep kwamen de watermolens letterlijk droog te staan en werden de waterraderen weggebroken.

Een prentbriefkaart toont links achter het molenhuis en rechts van het spuihuis de gebouwen van het indrukwekkende complex **'Bloemmolens De Bondtridder'**. Aan de rechterzijde van het spuihuis zijn twee natuurstenen sokkels zichtbaar. Dit zijn relicten van het natuursteen-metselwerk waartussen waterraden draaiden.

'Het Molenhuis'

In 1914 besliste het Mechelse stadsbestuur om op de plek van de voormalige watermolens een tweede ingang aan te leggen voor de Kruidtuin, die vanaf 1915 als openbaar park zou functioneren. De nog aanwezige gebouwen werden ook grotendeels afgebroken, met uitzondering van de voormalige volmolen. In 1916 werd dit historische gebouw gerestaureerd tot een woonhuis met een stapelplaats voor de bewaker van de Kruidtuin.

'**Het Molenhuis**' diende vele jaren als woning. Samen met het spuihuis werd het in 1977 beschermd als monument. In 1984 volgde de bescherming van de kaaimuren.

Op deze ongedateerde foto wordt '**het Molenhuis**' nog volledig aan het zicht onttrokken door de omliggende bedrijfsgebouwen. Bij de afbraak van deze constructies circa 1915 kreeg 'het Molenhuis' twee nieuwe gevels in een historiserende stijl.

Redactie: dienst Monumentenzorg Mechelen, Sofie Stevens

Literatuur: VAN DEN MOOTER, M, Het Molenhuis - Zandpoortvest 50,
in: brochure Open Monumentendag Mechelen 2010 - de vier elementen', Mechelen, p. 12-16.

MECHELEN

HET SPUIHUIS & HET MOLENHUIS

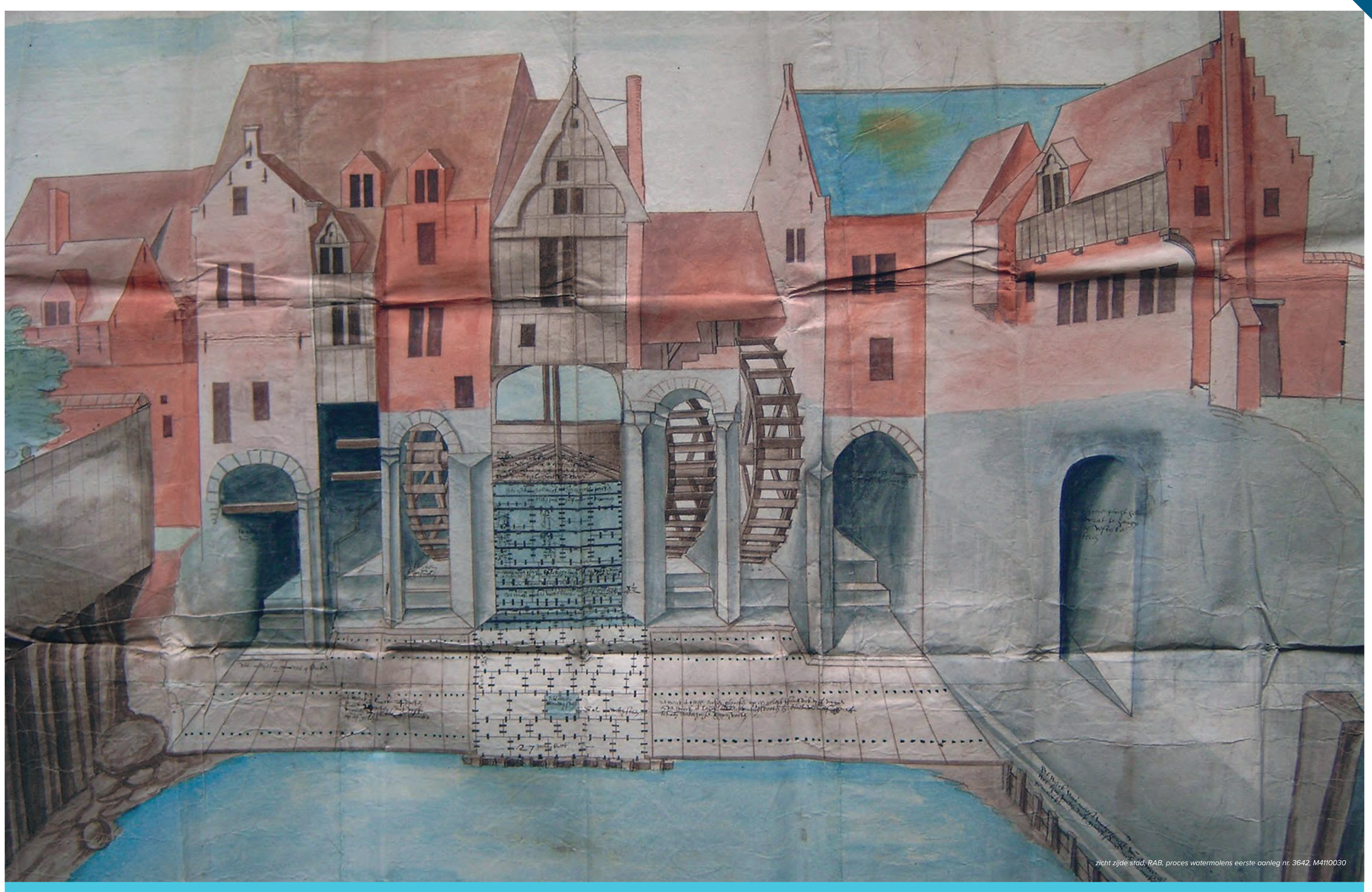

zicht zijde stad, RAB, proces watermolens eerste aanleg nr. 3642, M4110030

Het oostelijke punt van het perceel van de commanderij Pitzemburg raakte de **stadsomwalling en het molencomplex**. Het lozen van water en de werking van de molens werden als hinderlijk ervaren. Op 17 september 1612 gaf de toenmalige commendator van Pitzemburg in een eerste klacht aan dat er zich schade voordeed aan de bedijkingswerken van hun eigendom. Het geschil zal meer dan een halve eeuw aanslepen. Bovenstaande aquarellen werden gemaakt gedurende deze periode en geven uitzonderlijk goed de omvang en de opbouw van het molencomplex weer.

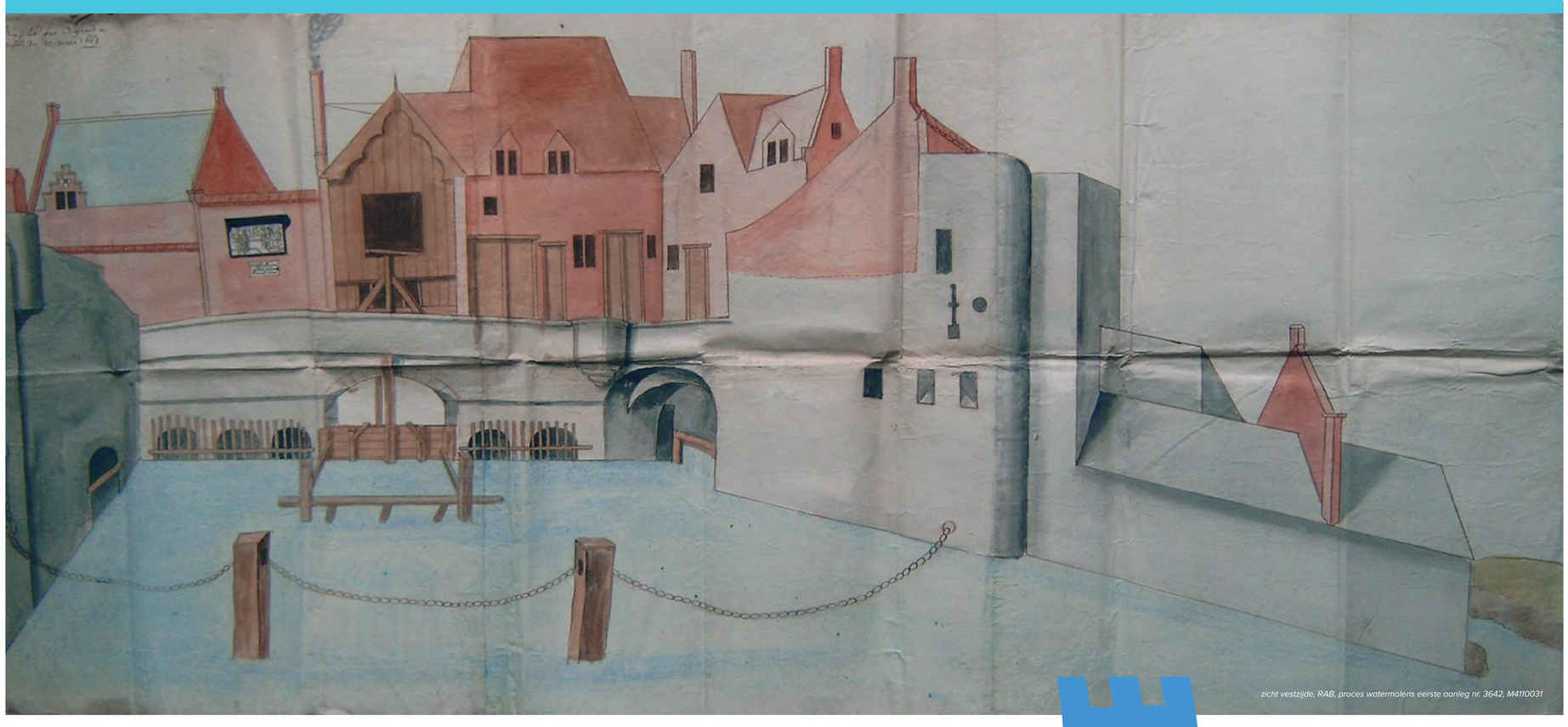

zicht vestzijde, RAB, proces watermolens eerste aanleg nr. 3642, M4110031

Op deze tekening zie je 7 watermolens.
De molens werden gebruikt op energie op te wekken. Waarvoor zou je die energie kunnen gebruiken?

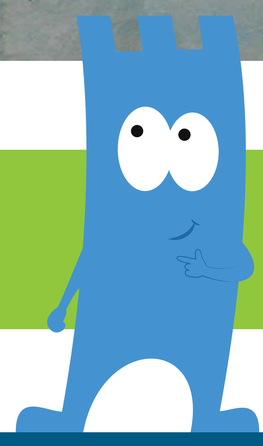

MECHELEN KINDERSTAD

Antwoord: om hout te zagen, olie te persen, pompen aan te drijven, ...

MECHELEN